

УДК 347.633+341.231.14

РОЗГОН О. В.,

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри цивільно-правових дисциплін
Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна

ЗНАЧЕННЯ ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ НОРМ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА ЩОДО УСИНОВЛЕННЯ В НАЦІОНАЛЬНЕ ЗАКОНОДАВСТВО

Анотація. У статті досліджується значення імплементації норм міжнародного права щодо усиновлення в національне законодавство. Автор розглядає національні та міжнародні нормативно-правові акти, які регулюють питання міжнародного усиновлення, а також характеризує їх.

Ключові слова: усиновлення, імплементація, міжнародний договір, конвенція, дитина.

Постановка проблеми. На сучасному етапі Україна стала на шлях наближення всього законодавства до стандартів Європейського Союзу. Цей процес є не таким однозначним, як може здаватись на перший погляд. Для впровадження принципів і положень європейського права в національне законодавство недостатньо лише оголосити частиною національного законодавства ратифіковані конвенції, необхідно також сформувати механізм імплементації основних конвенційних принципів у норми вітчизняного права. Процес гармонізації національного (внутрішнього) права з міжнародним відбувається у вигляді процесів координації або зближення окремих правових положень різних правових систем, що досягаються шляхом усунення основних суперечностей чи відмінностей [1].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематику, пов'язану з імплементацією норм міжнародного права щодо усиновлення в національне законодавство, досить широко висвітлено в працях багатьох науковців. Окремі її аспекти були предметом дослідження І.І. Лукашука, А.С. Гавердовського, С.Ю. Марочкина, В.Я. Суворової, О.С. Лисенкової, Н.В. Погорецької, В.А. Рясенцева, І.А. Зіміної, О.О. Дюжевої, С.А. Абрамової, Ю.С. Червоного та інших авторів. Однак недостатньо дослідженими, на наше переконання, є низка актуальних проблем, що відтворюють питання імплементації норм міжнародного права щодо усиновлення в національне законодавство та аналіз перспектив подальшого розвитку сімейно-правових норм, які регулюють питання усиновлення дітей в Україні іноземними громадянами.

Метою статті є розгляд значення імплементації норм міжнародного права щодо усиновлення в національне законодавство.

Виклад основного матеріалу дослідження. Перш ніж перейти до розгляду безпосередньо усиновлення, варто визначити термінологію щодо імплементації норм міжнародного права.

Саме поняття «імплементація» походить від лат. *impleo* – «наповнюю». У міжнародному праві це організаційно-правова діяльність держав із метою реалізації їхніх міжнародно-правових зобов'язань [2, с. 667].

Імплементація є неодмінною підготовчою стадією, яка забезпечує своєчасну та всебічну реалізацію норм [3]. Таким чином, вона виконує роль однієї з форм зближення систем національного й міжнародного права.

Поряд із наведеними застосовується також інше поняття – «уніфікація законодавства». Уніфікацією є процес приведення чинного законодавства до єдиної системи, усунення розбіжностей і надання одноманітності правовому регулюванню подібних чи близьких видів суспільних відносин [4, с. 215].

Імплементація норм міжнародного права може здійснюватися трьома способами: відсиланням, рецепцією чи адаптацією, трансформацією або інкорпорацією [5, с. 73].

Зауважимо, що адаптація законодавства за своїм змістом має на меті не досягнення відповідності щодо *acquis communautaire*, а лише початкове пристосування чинної правової системи України до права Європейського Союзу, є підготовчою стадією правової інтеграції як такої [6, с. 16]. Натомість уніфікація законодавства розуміється як процес зближення законодавства через установлення або запровадження в національні правові системи однакових норм права [7, с. 56].

Питання про способи й форми реалізації міжнародних договорів у внутрішньому праві на сьогодні залишається досить актуальним, зокрема, не є винятком особливості правового регулювання процесу всиновлення.

Оскільки міжнародні договори є основним джерелом правових норм міжнародного права, Україна намагається узгодити своє законодавство з міжнародними договорами щодо процедури всиновлення іноземцями дітей, позбавлених батьківського піклування, а також забезпечення ефективного контролю за захистом прав та інтересів дітей, усиновлених іноземцями.

Досягти повної уніфікації в питаннях усиновлення досить важко, оскільки різні держави мають різні системи права, вимоги, що висувуються до документів, гарантії захисту прав дитини після усиновлення, що виявляється в неоднаковій процедурі всиновлення дітей у різних державах, відмінному правовому статусі усиновлених у таких державах тощо.

Прагнення української держави стати повноправним членом світового співтовариства спрямовує зусилля державних органів на першочергове забезпечення гармонізації міжнародних стандартів дотримання прав і свобод людини та національних правових норм у сфері усиновлення.

Під міжнародно-правовими стандартами в галузі всиновлення варто розуміти систему закріплених у міжнародних документах загальноприйнятих норм, спрямованих на розвиток і вдосконалення єдиних загальнолюдських принципів, які застосовуються для регулювання правових відносин між суб'єктами всиновлення й третіми особами в процесі всиновлення дітей іноземцями [8].

Щодо особливостей здійснення в Україні положень Конвенції про права дитини необхідно виділити стандарт про право дитини на захист індивідуальності, виражений у ст. ст. 7–8 Конвенції про права дитини: «Дитина має бути зареєстрована одразу ж після народження та з моменту народження має право на ім'я й набуття громадянства, а також, наскільки це можливо, право знати своїх батьків і право на їх піклування»; «Дитина має право на збереження своєї індивідуальності, у тому числі громадянство, ім'я та сімейні зв'язки». У національному законодавстві цей стандарт, а точніше першу його частину, зафіксовано в ст. 144 Сімейного кодексу України.

Громадянство дитина отримує вже за фактом народження. Немає також проблем із набуттям громадянства під час всиновлення. Проте норми Сімейного кодексу України суперечать нормам Конвенції про права дитини щодо другої частини зазначеного стандарту. У момент всиновлення водночас встановлюються та припиняються певні відносини. Зокрема, через зміну імені, прізвища, місця й дати народження обмежується право дитини на сімейні зв'язки, тобто на контакт із біологічними батьками (одним із них), а також кровними родичами (бабою, дідом, братами, сестрами тощо). Дитина, втрачаючи всі правові зв'язки з попередньою сім'єю, у такий спосіб повністю з неї вилучається.

Однак всиновлена дитина повинна знати про своє право на отримання інформації про свою кровну сім'ю, справжні дату й місце народження, якщо їх було змінено у зв'язку з всиновленням, та отримання зазначеної інформації після досягнення повнолітнього віку. Саме в такий спосіб буде збережено право дитини на захист своєї індивідуальності, і відповідний міжнародний стандарт буде повною мірою імplementовано до національного законодавства [9].

Як приклад уніфікації матеріального права з питань міжнародного всиновлення можна навести Європейську конвенцію про всиновлення дітей 1967 р. та нині переглянуту й ратифіковану Гаазьку конвенцію про захист дітей і співробітництво в галузі міжнародного всиновлення 1993 р. [10].

Саме за допомогою внутрішньодержавного права держави – учасниці цієї конвенції забезпечують упровадження в життя своїх міжнародно-правових зобов'язань. Відповідно, реалізація норм міжнародного права відбувається шляхом застосування міжнародних і національних засобів, які тісно пов'язані одне з одним, оскільки держава забезпечує їх виконання. Крім того, втілення в життя міжнародно-правових норм про забезпечення процесу всиновлення не може відбуватись без внутрішньодержавних норм [11, с. 262].

Щоб реалізувати ці правила поведінки, держави, відповідно до характеру нормативного припису, вчиняють належні дії. Норми заборонного характеру здійснюються шляхом утримання суб'єктами міжнародного права від дій, заборонених нормами міжнародного права. Вони утримуються від дій, заборонених нормами міжнародного права. Норми зобов'язального характеру здійснюються шляхом виконання зобов'язань суб'єктами міжнародного права. Вони здійснюють активні дії з втілення в життя зобов'язань, передбачених у нормах міжнародного права. Що стосується норм дозвольного характеру, то суб'єкти міжнародного права здійснюють їх реалізацію шляхом використання можливостей. Проте в усіх випадках для повної реалізації норм міжнародного права необхідне правове й організаційне забезпечення. Для реалізації приписів норми міжнародного права держава приймає національні норми щодо включення цих приписів до внутрішньодержавного права, контролює їх реалізацію та здійснює правозастосування.

Ще однією важливою обставиною у впровадженні національних засобів імплементації норм міжнародного права є порядок визначення шляхів реалізації міжнародних прав та обов'язків у внутрішньодержавному праві. Практика держав виходить із того, що самі суб'єкти міжнародного права визначають шляхи реалізації своїх зобов'язань. З огляду на принцип суверенної рівності визначення національних засобів імплементації норм міжнародного права входить до внутрішньої компетенції держав, якщо інше не передбачено в міжнародному договорі. Саме такий механізм національної імплементації передбачає Гаазька конвенція.

Аналізуючи здійснення в Україні положень Гаазької конвенції, варто виділити такі засоби національної імплементації міжнародних стандартів з усиновлення: 1) узгодження з міжнародно-правовими зобов'язаннями національного законодавства; 2) здійснення політики держави відповідно до її міжнародно-правових зобов'язань; 3) узгодження судової та адміністративної практики з міжнародно-правовими зобов'язаннями; 4) створення необхідних державних органів для контролю за здійсненням міжнародно-правових зобов'язань, позасудового розгляду скарг на порушення процесу міжнародного усиновлення та здійснення процедур припинення й покарання насильства щодо дітей, а також для фізичної та психічної реабілітації жертв брутальних порушень прав дитини; 5) розповсюдження інформації про зміст міжнародних стандартів з усиновлення [12, с. 28].

Особливе значення для питання усиновлення має Європейська конвенція про усиновлення дітей, яку було ратифіковано 15 лютого 2011 р. Вона передбачає, що кожна договірنا сторона зобов'язується забезпечити відповідність свого законодавства положенням цієї конвенції. Застосовується Європейська конвенція про усиновлення дітей лише у випадках, коли йдеться про законне усиновлення дитини, яка на момент подання усиновлювачем заяви про всиновлення ще не досягла віку 18 років, не є і не перебувала в шлюбі та не вважається повнолітньою відповідно до закону. Усиновлення вважається дійсним лише за умови, якщо воно вчинене судовим або адміністративним органом («компетентним органом»).

Норми Європейської конвенції про усиновлення дітей передбачають низку таких положень: обов'язкове отримання згоди батька дитини на усиновлення, навіть у разі, якщо дитина народжена поза шлюбом; обов'язкове отримання згоди дитини, якщо вона досягла достатньо свідомого віку; визнання права неодружених осіб на усиновлення; залишення за країною-учасницею права на дозвіл усиновити дитину одностатевій парі, яка проживає разом і має міцні стосунки. Європейська конвенція про усиновлення дітей також містить положення, що стосуються доцільності надання усиновленій дитині громадянства тієї держави, громадянами якої є усиновлювачі [13, с. 409].

Згідно зі ст. 9 Європейської конвенції про усиновлення дітей дитина може бути всиновлена лише особою віком від 18 до 30 років. В українському законодавстві встановлені вікові обмеження дещо відрізняються: від 21 до 45 років. Проте законодавство може передбачити можливість відступу від положення про мінімальний вік за таких умов: а) якщо усиновлювач є батьком або матір'ю дитини; б) за умови надзвичайних обставин. Відповідно до положень Європейської конвенції про усиновлення дітей різниця у віці між усиновлювачем і дитиною має становити щонайменше 16 років. Стаття 211 Сімейного кодексу України встановлює трохи меншу цифру – 15 років. Тобто щодо різниці у віці між усиновлювачем та усиновленою дитиною норми в цілому подібні.

Законодавство України дозволяє усиновлювати дитину або двом особам, які перебувають у шлюбі, за умови, що вони обоє здійснюють усиновлення одночасно чи послідовно, або одній особі.

Міжнародне право дозволяє усиновлювати дитину різностатевій чи одностатевій парі, яка перебуває в офіційному або цивільному шлюбі. Згідно із Сімейним кодексом України всиновити дитину може лише різностатєва пара, яка перебуває в офіційному шлюбі. Крім того, ст. 212 Сімейного кодексу України забороняється усиновлення українських дітей іноземцями, які не перебувають у шлюбі.

Під час обговорення Європейської конвенції про усиновлення дітей у Верховній Раді України порушувалось питання про неприпустимість усиновлення дітей одностатєвими парами. Через це конвенцію прийнято в цілому, проте з поправками, які враховують недозволеність упровадження на сьогодні чужих для нашої держави принципів у суспільстві, що стосуються одностатєвого партнерства та можливості усиновлення такими парами дітей. Отже, Європейську конвенцію про усиновлення дітей ратифіковано з обмовками, якими за Україною закріплено також право відмовити в усиновленні двом особам різної статі, якщо вони перебувають у зареєстрованому партнерстві, а не шлюбі.

Ратифікація Європейської конвенції про усиновлення дітей була передбачена інтеграцією в Європейський Союз та необхідністю узгодження українського законодавства з європейськими нормами. Однак варто чітко визначити, що механізми й структура усиновлення визначаються самою державою відповідно до традицій і нормативних актів, які існують у країні.

Отже, варто наголосити на низці моментів. По-перше, в Україні Європейську конвенцію про усиновлення дітей прийнято з обмовками, якими за державою закріплено право відмовити в усиновленні двом особам різної статі, якщо вони перебувають у зареєстрованому партнерстві, а не шлюбі. По-друге, Європейською конвенцією про усиновлення дітей передбачено, що усиновлення одностатевими партнерами можливе лише за умови існування відповідних правових норм у державі. Оскільки ж законодавство України не передбачає закріплення одностатевих шлюбів, то для втілення Європейської конвенції про усиновлення дітей у життя немає жодних перешкод.

Європейська конвенція про усиновлення дітей дає можливість державам-учасницям приймати положення, які є більш сприятливими для всиновлення дитини. Це означає, що не йтиметься про порушення або неузгодження з нормами міжнародного документа в тих випадках, коли в українському законодавстві будуть прийняті норми, які відрізнятимуться від положень цієї конвенції та будуть кращими для процесу всиновлення дитини [14, с. 278].

Таким чином, запропоновані Європейською конвенцією про усиновлення дітей принципи всиновлення враховують сучасні тенденції, а головне – вони покликані забезпечити, щоб усиновлення здійснювалось і мало правові наслідки з максимальним урахуванням найвищих інтересів дитини.

Положення аналізованої конвенції значною мірою вплинули на розвиток законодавства України щодо усиновлення. Щоб положення ратифікованої Європейської конвенції про усиновлення дітей виконувались на національному рівні, необхідно внести зміни до чинного законодавства, зокрема й щодо віку всиновлювачів. Усупереч ст. 9 Конституції України ратифіковані міжнародні документи не є документами прямої дії. Посилання на такі нормативні акти в українських судах не приймаються.

Акцентуючи увагу на поставленій проблемі, підкреслимо, що відсутність чіткого визначення способів імплементації в міжнародному праві та сталого погляду на її сутність у вітчизняній науці певним чином позначилась на стані національного законодавства, що регулює процес імплементації. Так, попри досить відчутний прогрес проблема належного юридичного забезпечення механізму реалізації норм міжнародного права залишається актуальною [12].

Висновки. Підбиваючи підсумки, необхідно зауважити, що існують певні проблеми, які виникають у процесі як національного, так і міжнародного всиновлення та після його завершення:

- недосконалість законодавства щодо усиновлення, неконкретність окремих норм законодавчих актів, які регулюють процес усиновлення;
- розбіжності трактування чинного законодавства всіма учасниками процесу всиновлення;
- корупція на всіх етапах усиновлення дітей;
- відсутність методичних матеріалів, посібників, збірників із юридичних, психологічних, медичних аспектів усиновлення;
- відсутність достатнього фінансового стимулювання потенційних національних усиновлювачів;

– безсистемність і спонтанність подання інформації в засобах масової інформації, особливо про національне усиновлення, оскільки практично відсутня його пропаганда як способу допомоги знедоленим дітям;

– відсутність цивілізованого контролю за процесом міжнародного усиновлення, діяльністю агентств, асоціацій, перекладачів, довірених осіб усиновлювачів та безліч інших нерегульованих і казусних моментів.

Література:

1. Васильєва В.В. Проблеми гармонізації приватного права України до законодавства Європейського Союзу / В.В. Васильєва // Українознавчі студії. – 2007–2008. – № 8–9. – С. 245–250. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/old_jrn/Soc_Gum/Us/2007-2008_8-9/28Ukrstud89_Vasiljeva.pdf.
2. Юридическая энциклопедия : в 6 т. / под ред. Ю.С. Шемшученко. – М. : Украинская энциклопедия им. М.П. Бажана, 1998–2004. – Т. 2 : Д – И. – 1999. – 744 с.
3. Медведєв Ю.Л. Імплементация норм міжнародного права в право України: зміст та способи реалізації / Ю.Л. Медведєв // Публічне право. – 2014. – № 1. – С. 129–135. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/pp_2014_1_19.
4. Юридическая энциклопедия : в 6 т. / под ред. Ю.С. Шемшученко. – М. : Украинская энциклопедия им. М.П. Бажана, 1998–2004. – Т. 6 : Т – Я. – 2004. – 768 с.
5. Капустин А.Я. Международное гуманитарное право : [учеб. пособие] / А.Я. Капустин, Е.В. Мартыненко. – М. : Изд-во Университета дружбы народов, 1991. – 80 с.
6. Вишняков О.К. Апроксимация правового забезпечення цивільних майнових відносин в Україні до умов внутрішнього ринку Європейського Союзу : автореф. дис. ... докт. юрид. наук : спец. 12.00.03 / О.К. Вишняков ; Одес. нац. юрид. академія. – О., 2008. – 36 с.
7. Луць Л.К. Формування правового механізму взаємодії України з Радою Європи та Євросоюзом / Л.К. Луць // Віче. – 2006. – № 7–8. – С. 54–57.
8. Скоробогач О.В. Міжнародно-правові стандарти усиновлення іноземцями дітей, які є громадянами України / О.В. Скоробогач // Право і безпека. – 2013. – № 1. – С. 201–205. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pib_2013_1_44.
9. Демиденко К.Є. Шляхи імплементції міжнародних стандартів стосовно дитини до національного законодавства / К.Є. Демиденко // Юридична наука. – 2011. – № 3. – С. 29–35. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/jnn_2011_3_4.
10. Конвенція про захист дітей та співробітництво в галузі міждержавного усиновлення від 29 травня 1993 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua>.
11. Лисенкова О.С. До питання про співвідношення міжнародного права і національного законодавства України / О.С. Лисенкова // Законодавство України та міжнародне право (проблеми гармонізації) : зб. наук. праць. – К. : Ін-т законодавства Верховної Ради України, 1998. – Вип. 4. – С. 262.

12. Деркаченко Ю.В. Імплементация принципів і норм міжнародного права щодо усиновлення в національне законодавство України / Ю.В. Деркаченко // Перспективні розробки науки і техніки – 2006 : матер. II Міжнар. наук.-практ. конф. – Дніпропетровськ : Наука і освіта, 2006. – Т. 4. – С. 28–32.
13. Кухар А.О. Актуальні питання удосконалення інституту міжнародного усиновлення / А.О. Кухар // Держава і право. – 2010. – № 48. – С. 407–412.
14. Міжнародне приватне право. Науково-практичний коментар Закону / за ред. А.С. Довгерта. – Х. : ТОВ «Одіссей», 2008. – 340 с.

Розгон О. В. Значение имплементации норм международного права относительно усыновления в национальное законодательство

Аннотация. В статье исследуется значение имплементации норм международного права относительно усыновления в национальное законодательство. Автор рассматривает национальные и международные нормативно-правовые акты, регулирующие вопросы международного усыновления, а также характеризует их.

Ключевые слова: усыновление, имплементация, международный договор, конвенция, ребенок.

Rozgon O. Value implementation of the norms of international law with respect to adoption into national law

Summary. The study examined the problems of bringing Ukrainian legislation in line with international agreements on the procedure of adoption by foreigners of children without parental care, to ensure effective control over the protection of rights and interests of children adopted by foreigners.

The article examines the importance of implementing international law on adoption into national law. The author examines international instruments governing international adoption and describes them.

It was found that the implementation of international law is through the use of international and national funds. These tools are closely related to each other that the state ensures their implementation. Furthermore, carrying out the international law of software adoption process is impossible without internal standards. The lack of a clear definition of the ways of implementation of international law on adoption in national doctrine appropriately reflected the state of the national legislation regulating the process of implementation. It should be noted that there are certain problems that arise in the course of both national and international adoption and after its completion, inadequate legislation on adoption, vagueness of certain norms of legislation regulating the adoption process; discrepancies interpretation of current legislation all participants of adoption; corruption at all stages of the adoption of children; lack of teaching materials, textbooks, collections of legal, psychological and medical aspects of adoption; lack of sufficient financial incentives of national potential adopters; unsystematic and spontaneous communication of information in the media about adoption and especially the national adoption is virtually no promotion of national adoption as a way to help disadvantaged children; lack of civilized control over the process of international adoption over the activities of agencies, associations, interpreters, trustees adoptive parents.

Key words: adoption, implementation, international treaties, conventions, child.